

УДК 65.016.8

*Н. Г. Сейсебаєва,
к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Державний вищий
навчальний заклад "Запорізький національний університет", м. Запоріжжя
М. Ю. Вернидуб,
студент, Запорізький національний університет, м. Запоріжжя*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОЇ САНАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ІНСТРУМЕНТА АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ

*N. Sejsebaieva,
Candidate of Econ. Sciences, Associate Professor, Department of Finance, Banking and Insurance,
State Higher Educational Institution "Zaporizhzhya National University", Zaporizhzhya
M. Vernyub,
student, State Higher Educational Institution "Zaporizhzhya National University", Zaporizhzhya*

THEORETICAL ASPECTS OF THE FINANCIAL READJUSTMENT OF THE ENTERPRISE AS A TOOL OF CRISIS MANAGEMENT

У світовій господарській практиці протягом більше 200-х років використовуються економічні механізми банкрутства та санації підприємств, що основані на відновленні їх платоспроможності та фінансової стійкості. В Україні ці процеси отримали нове продовження з переходом до ринкового механізму здійснення фінансово-господарської діяльності підприємств. По мірі трансформації планової економічної системи до ринку, реформувалася і система управління, адаптуючись до вимог зовнішнього і внутрішнього середовища, а також удосконалювалися підходи до здійснення санаційних процедур. На сьогоднішній день дослідження фінансової санації найбільш актуальні, оскільки частка підприємств, які мають проблеми з платоспроможністю та фінансовою стійкістю, зростає. Таким чином, важливість подальшої розробки дієвого та ефективного інструмента антикризового управління стає необхідністю.

In the world of business practice for over 200 years are using economic mechanisms bankruptcy and readjustment of enterprises which based on restoring their solvency and financial stability. In Ukraine, these processes have received a new extension from the transition to market mechanism of financial and economic activity. As the transformation of a planned economic system to a market economy was reformed and control system should adapt to the requirements of internal and external environment, and improved approaches to readjustment procedures. Nowadays studies of financial readjustment most relevant, because the share enterprises that have problems with solvency and financial stability increases. In this way, the importance of further development of efficient and effective tool of crisis management becomes a necessity.

Ключові слова: фінансове оздоровлення, антикризове управління, платоспроможність, банкрутство, санація.

Key words: financial recovery, crisis management, solvency, bankruptcy readjustment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У результаті впливу кризових явищ у світовій економіці частина конкурентоспроможних підприємств відчувають труднощі зі здійсненням платежів своїм кредиторам, обслуговуванням банківських позик і це створює ризики банкрутства, невиконання зобов'язань перед інвесторами і контрагентами, невиконання податкових зобов'язань, що негативно позначається на економіці і фінансовій системі країни в цілому.

Неефективність існуючих підходів проведення санації на підприємствах у цілому не дозволяють в достатній мірі знизити критичну масу нежиттєздатних підприємств. Актуальним аспектом цієї проблеми є і слабка практична розробленість дієвих методів фінансової санації підприємств.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз економічної літератури показує, що фінансова санація як інструмент антикризового управління плідно розробляється. Спостерігаються різні підходи і наукові школи до вирішення задач щодо повернення внутрішньо властивих йому оздоровчих функцій, застосування ефективних форм і методів відновлення платоспроможності підприємств, превентивного зниження ризику банкрутства та антикризового управління компаній. Серед закордонних науковців ці проблеми досліджували в своїх працях Е. Альтман, Р. Базвел, У. Бівер, Ю. Бріггем, Л. Гапенски, Дж. М. Кейнс, Л. Клейн, В. Кліффорд, М. Ліфсон, В. Лоуренс, Г. Тіпоу, Р. Чаррет, М. Фрідман, А. Файоль, Г. Шлесінджер, В. Шарф та ін. У роз-

робку проблеми санації певний внесок внесли і вітчизняні вчені М.К. Колісник, П.Г. Ільчук, І.В. Зятковський, А.В. Череп та ін.

Потребує уваги той факт, що дослідження фінансової санації дуже актуальні на сьогоднішній день, оскільки Україна знаходиться в умовах, коли відбувається перехід від централізованої системи до ринкових відносин господарювання, а це означає, що не всі підприємства змогли адаптуватися до цих умов, що в свою чергу призвело до появи неплатоспроможних та фінансово нестійких підприємств.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є вивчення теоретичних проблем процесу фінансової санації підприємств як основного інструменту подолання кризових явищ на підприємстві.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Перехід економіки України до ринкових умов господарювання надав можливість підприємствам самостійно здійснювати різні види діяльності: виробничу, інвестиційну, фінансову та інші види економічної діяльності. Підприємства стали самостійно планувати свою майбутню фінансово-господарську діяльність, вибирати партнерів по бізнесу, шукати ринкові ніші. Однак, отримавши таку свободу, господарюючи суб'єкти зіткнулися з багатьма новими для них проблемами. Серед останніх можна виділити такі, як самостійний вибір стратегії розвитку, пошук джерел фінансування, реконструкція і розширення виробництва і т.д.

Підприємствам довелося повною мірою відчутти вплив бізнес-ризиків всіх рівнях: — комерційних, фінансових, валютних, управлінських. У цих умовах керівництвом підприємств не завжди усвідомлювалась значимість отримання інформації, що дозволяє всебічно обґрунтувати фінансові, стратегічні та поточні рішення. Зниження інформаційного ризику було затребуване при розробці стратегії розвитку, бізнес-планування, при виборі надійних партнерів і передбаченні фінансових результатів своєї діяльності. Нові умови господарювання вимагали впровадження змін в систему фінансово-аналітичної роботи, включаючи розвиток новітніх напрямів аналізу, пошук нової інформації і методів її обробки. Таким чином, ринкова самостійність зіштовхнула багато господарюючих суб'єктів з фінансовою неспроможністю та кризою власної системи управління.

Під санацією, згідно із Законом України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом", розуміється система заходів, що здійснюються під час провадження у справі про банкрутство з метою запобігання визнанню боржника банкрутом та його ліквідації, спрямована на оздоровлення фінансово-господарського становища боржника, а також задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів шляхом реструктуризації підприємства, боргів і капіталу та (або) зміни організаційно-правової та виробничої структури боржника.

Цей процес є управлінським, він розтягнутий у часі і просторі, вимагає істотних витрат на його здійснення і розрахунки з кредиторами. Він також включає багатовекторні і різнопланові відносини з різними учасниками, в тому числі з державою, тому цей процес виступає об'єктом управлін-

ня. Очевидно, що управління даним процесом виходить за межі безпосередньо підприємств (мікрорівень економіки). Воно є об'єктом впливу з боку кредиторів і держави, тобто виходить на макроекономічний рівень.

Слабке врахування вимог ринку може призвести до того, що це призведе до банкрутства підприємства. Банкрутство є крайньою формою кризового стану підприємства. Воно характеризує стан, коли підприємство не в силах оплатити свою заборгованість і відновити платоспроможність за рахунок власних джерел доходів. Банкрутство є результатом розвитку кризового стану підприємства і ринковим інструментом перерозподілу капіталу. Беручи до уваги вищевикладене, спробуємо уточнити економічні зв'язки досліджуваного поняття "фінансова санація" з категорією "банкрутство".

У літературі поняття "банкрутство" охоплює широку сферу економічних і юридичних відносин. Це послужило основою різноманітним уявленням і поглядам наукових шкіл, кожна з яких по-своєму трактує природу цього явища. У більшості випадків переважає правовий підхід. З позицій цього підходу, банкрутство виступає юридичним підтвердженням неплатоспроможності, що є підставою для ліквідації суб'єкта господарювання. Статус банкрута підприємство може отримати за рішенням суду (арбітражного суду), або ж оголошена боржником його нездатність у повному обсязі задовольняти вимоги кредиторів по грошових зобов'язаннях та обов'язків по сплаті платежів до бюджету). Ми поділяємо позицію дослідників, які вважають, що "вихідним пунктом дослідження відносин боргу повинно бути чітке розмежування двох органічно пов'язаних, але відносно самостійних сторін: економічного змісту та юридичної форми. Однак при цьому неприпустиме як їх отождолення, так і протиставлення" [8].

При цьому слід зазначити, що зміст і методи ефективного (звичайного) та антикризового управління мало чим відрізняються. Аналіз досвіду конкурсного виробництва, реорганізації та фінансової санації підприємств показує, що "антикризове управління — найбільш важливий інструмент в умовах падіння платоспроможності підприємств" [3, с. 84].

Необхідною складовою початку процесу фінансової санації як інструменту антикризового управління є комплексна оцінка фінансового стану суб'єктів господарювання.

Оцінка фінансового стану проводиться на основі управлінської та фінансової звітності, відмінності яких відображені в таблиці 1.

У разі, якщо після проведення аналізу звітності виявляється, що підприємство є неплатоспроможним, то це створює усі необхідні передумови для початку процесу фінансової санації.

Після затвердження фінансової санації необхідно розробити план, який буде складатися з інструментів антикризового управління. В узагальненому вигляді цей план може передбачати наступні інструменти:

- санаційні заходи організаційно-правового характеру;
- виробничо-технічні санаційні заходи;
- фінансово-економічні;
- соціальні санаційні заходи.

Отже, менеджменту підприємства, котре прагне вийти з кризи, треба буде вирішувати кілька послідовних завдань. У тому числі: усунути наслідки кризи; відновити пла-

Таблиця 1. Характеристики видів звітності підприємства

Звітність організації	
Управлінська (внутрішня звітність)	Фінансова (зовнішня звітність)
Відомості з внутрішніх інформаційних джерел, що відображають обсяг, структуру, швидкість виробництва і обігу товарів; а також про витрати, втрати, доходи та інші дані про діяльність операційної системи підприємства або організації	Відомості про різні види економічної діяльності підприємства (організації) в цілому, які служать для інформаційного забезпечення зовнішніх користувачів

Джерело: складено на основі [1].

тоспроможність і стабілізувати становище підприємства; усунути причини кризи. Зазначені завдання можуть бути реалізовані за умови розробки нової стратегії розвитку. На її основі і повинна бути проведена реструктуризація підприємства з метою недопущення повторення кризових явищ в майбутньому. Ключовим елементом нової стратегії підприємства є фінансова складова [10].

У таблиці 2 наведена характеристика основних інструментів фінансової санації.

Отже, усі інструменти направлені на те, щоб відновити платоспроможність підприємства. Саме тому пропонуємо дослідити поняття платоспроможності та шляхи її досягнення.

Теоретичні аспекти відновлення платоспроможності підприємств шляхом фінансової санації вивчені поки недостатньо. У зв'язку з цим, на основі аналізу літератури, спробуємо зробити деякі узагальнення, котрі відображають зміст та інструменти фінансової санації, а також його основних учасників. Зміст основних заходів санаційного процесу відображають публікації оголошення про застосування процедури санації; розробка плану санації; оцінка достовірності відомостей бухгалтерського обліку та балансу; складання черговості розподілу конкурсної маси; визначення адміністративних витрат; складання реальної виробничої програми з метою відновлення платоспроможності боржника. Основними учасниками санаційного процесу є саме підприємство, податкові органи, кредитори, перш за все позичальники і банківські структури, з боку яких має бути отримана згода на застосування процедури фінансової санації [7, с. 325].

На практиці відновлення платоспроможності виявилось нагальним завданням для багатьох вітчизняних підприємств, особливо в сучасних умовах господарювання. Вважається, що процес відновлення платоспроможності це справа кожного підприємства. Тим більше, що така сфера діяльності, як його фінанси, на будь-якому підприємстві залишається закритою як для партнерів, так і для більшості співробітників. З наведених раніше характеристик, виходить, що нездатність і неспроможність

підприємства здійснювати платежі, його фінансова неспроможність складають вихідну основу банкрутства.

Основними етапами санаційного процесу є:

- а) підготовка до фінансової санації;
- б) санаційний період.

Процедура фінансової санації реалізується відповідно до розробленого боржником плану фінансової санації, що містить конкретні санаційні заходи, спрямовані на відновлення платоспроможності підприємства з метою запобігання його ліквідації. Реальна можливість відновлення платоспроможності підприємства — здійснюється на основі взаємної згоди між боржником і кредиторами, із зазначенням терміну реалізації, включаючи графік погашення вимог кредиторів, а також результатів, що досягаються та використовуваних ресурсів і можливих ризиків. При цьому боржнику необхідно підтвердити план фінансової санації відповідними договорами, розрахунками, технічним обґрунтуванням та іншими документами [5, с. 98].

Перевагою процедури фінансової санації для боржника є те, що з моменту введення санації підприємству створюється "м'який" режим. У тому числі припиняються: нарахування неустойки за всіма видами заборгованості підприємства-боржника; винагороди за отриманими кредитами; призупиняється виконання раніше прийнятих рішень суду. Не допускається стягнення грошей з банківських рахунків боржника, за вимогами кредиторів, податкового органу з податків та інших обов'язкових платежів до бюджету, в тому числі, що підлягає задоволенню в безакцептному порядку. Крім того, з моменту введення процедури не допускається звернення стягнення на майно боржника, забороняється відчуження акцій, часток у майні боржника. Терміни боргових зобов'язань боржника вважаються закінченими, а будь-які вимоги кредиторів до боржника щодо кредиторської заборгованості, що утворилася на момент введення санаційної процедури, можуть бути пред'явлені тільки в межах формованого реєстру вимог кредиторів. Задоволення цих вимог здійснюється в терміни і черговості, встановлених законодавством про банкрутство [4, с. 119].

Таблиця 2. Характеристика основних інструментів фінансової санації

Назва інструменту	Характеристика інструменту
Заходи організаційно-правового	направлені на удосконалення організаційної структури підприємства, організаційно-правових форм бізнесу, поліпшення якості менеджменту, звільнення підприємства від непродуктивних виробничих структур, поліпшення виробничих відносин між членами трудового колективу
Виробничо-технічні заходи	Направлені модернізацією і оновленням виробничих фондів, із зменшенням простой і збільшенням ритмічності виробництва, поліпшення якості продукції і зниженням її собівартості, розширенням асортименту продукції, що випускається, і мобілізацією санаційних резервів у сфері виробництва
Фінансово-економічні	Направлені на мобілізацію і використання внутрішніх і зовнішніх фінансових джерел оздоровлення підприємства. Дані заходи направлені на покриття поточних збитків і усунення причин їх виникнення, оновлення або збереження ліквідності і платоспроможності підприємств, скорочення всіх видів заборгованості, поліпшення структури оборотного капіталу і формування фондів фінансових ресурсів, необхідних для проведення санаційних заходів виробничо-технічного характеру
Соціальні заходи	Пов'язані із заходами із забезпечення соціальної захищеності працівників підприємств-боржників, тобто надання соціальних гарантій працівникам, яких було вирішено звільнити в зв'язку з модифікацією або реконструкцією підприємства. До таких заходів відносяться: створення і фінансування системи передпідготовки кадрів, пошук і пропозиція альтернативних робочих місць, додаткові виплати по безробіттю, надання звільненим працівникам позик, виплат по заробітній платі, вихідної допомоги

Джерело: розроблено авторами на основі джерела [6; 9].

Для досягнення цілей фінансової санації, на період їх проведення всі адміністративні органи неспроможного боржника усуваються від управління ним, і повноваження з управління майном і справами боржника передаються санаційному керуючому. Санаційні керуючі виступають в якості єдиного уповноваженого органу управління боржника. Реабілітаційним керуючим призначається фізична особа — індивідуальний підприємець, що має на здійснення діяльності з управління майном і справами неплатоспроможних боржників в процедурах банкрутства ліцензію, котра видається уповноваженим органом [4, с. 121]. На нашу думку, доцільно щоб призначення санаційного керуючого ініціативно виходило від комітету кредиторів та уповноваженого органу. До того ж, "немає ніякої необхідності ліцензувати його діяльність, причому відносини кредиторів і санаційного керуючого повинні бути оформлені з відповідальністю керівника за результати діяльності".

Таким чином, економічну і соціальну сутність процесу "відновлення платоспроможності підприємства" слід розглядати через призму антикризових заходів щодо поліпшення фінансово-економічного стану підприємства, його фінансової санації. В системі санаційних заходів повинні знаходити відображення заходи щодо підвищення фінансової стійкості підприємства, ліквідності, збільшення прибутку, отримання доходів, а також реструктуризації підприємства і його перехід до нового якісного стану як активного суб'єкта ринкових відносин.

Незважаючи на те що, здійснення санації приносить позитивні ефекти окремим підприємствам та економіці в цілому, в Україні вона не користується великою популярністю. Факторами, що стримують процеси фінансової санації на вітчизняних підприємствах, як показують реалії економічної динаміки, є недосконале законодавство, відсутність належного теоретико-методологічного забезпечення процесу санації, нестача грошових ресурсів для забезпечення фінансування санації, дефіцит кваліфікованого фінансового менеджменту. В Україні серед законодавчих процедур банкрутства переважають механізми, орієнтовані на ліквідацію, а не на відновлення платоспроможності та ефективної діяльності фінансово неспроможних господарюючих суб'єктів [9].

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Розглянуті вище теоретичні та правові аспекти, які характеризують сутність процесу відновлення платоспроможності підприємств шляхом їх фінансової санації вказують на високу динаміку змін економічного і правового характеру. Відтак, управління підприємством у кризових умовах є однією з найбільш актуальних і важливих економічних проблем сучасності.

Література:

1. Бутинець Ф. Бухгалтерський облік: Облікова політика і план рахунків, стандарти і кореспонденція рахунків, звітність: навчальний посібник / Ф.Ф. Бутинець, Н.М. Малога; М-во освіти і науки України; Житомир. інж.-технол. ін-т. — 3-тє вид., перероб. і доп.. — Житомир: ПП "Рута", 2011. — 510 с.
2. Джумадилова Ш.Г. Экономическое содержание финансовой устойчивости предприятия в современных условиях / Ш.Г. Джумадилова // Вестник КазНУ. Сер. экономическая. — 2011. — № 1 (83). — 46 с.

3. Есенберлина Ф.И. Фазы антикризисного управления при снижении финансово-экономического состояния предприятия / Ф.И. Есенберлина // Вестник КАТК. — 2010. — № 6. — 84 с.

4. Ефимова О.В. Финансовый анализ: современный инструментарий для принятия экономических решений. — М.: Омега-Л, 2014. — 348 с.

5. Навашина Т.С. Экономика и финансы предприятия: учебник. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Московский финансово-промышленный университет "Синергия", 2014. — 352 с.

6. Осербайулы С. Институт банкротства как элемент развития рыночной экономики / С. Осербайулы, А.С. Жупарова // Вестник КазНУ. Сер. экономическая. — 2011. — № 2. — 57 с.

7. Томпсон А.А., Стрикленд А.Д. Стратегический менеджмент: Концепции и ситуации: учебник для вузов: пер. с англ. — 12-е изд. — М.; СПб.; Киев: Вильямс, 2011. — 928 с.

8. Хандій О.О. Антикризові інструменти управління підприємством: практичні аспекти реалізації / О.О. Хандій [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe

9. Чвертко Л.А. Фінансова санація як інструмент антикризового управління / Л.А. Чвертко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/2821/1/finansova%20sanatsiia.pdf>

10. Білоконь Т.М., Несен Л.М. Санація підприємств: організаційно-економічний механізм / Т.М. Білоконь, Л.М. Несен. — Вінниця, 2010. — С. 7—20.

References.

1. Butynets', F. F. Maliuha, N. M. (2011), "Bukhhalters'kyj oblik: Oblikova polityka i plan rakhunkiv, standarty i korespondentsiia rakhunkiv, zvitnist'", PP "Ruta", Zhytomyr, Ukrainy
2. Dzhumadylova, Sh.H. (2011), "Economic maintenance of financial stability in modern conditions", Vestnyk KazNU, vol. 1, p. 46.
3. Esenberlyna, F.Y. (2010), "The phases of crisis management while reducing financial and economic condition of the enterprise", Vestnyk KATK, p. 84.
4. Efymova, O.V. (2014), "Financial analysis: modern tools for economic decision-making", Omega-L, p. 348.
5. Navashyna, T. S (2014), "Ekonomyka y fynansy predpriyatiya", Moskovskyy fynansovo-promyshlennyy unyversytet "Synerhyia", p. 352.
6. Oserbajuly, S. (2011), "Bankruptcy Institute as a development element of the market economy", Vestnyk KazNU, p. 57.
7. Tompson, A.A. Stryklend, A.D. (2011), "Stratehycheskyj menedzhment: Kontseptsyy y sytuatsyy", Kyiv, p. 928.
8. Khandij, O.O. (2012), "Anti-crisis management tools now: practical aspects of realization", Marketynh i menedzhment innovatsij, [Online], available at: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe
9. Chvertko, L. A. (2014), "The financial readjustment as a tool of crisis management", [Online], available at: <http://dspace.udpu.org.ua>
10. Bilokon', T. M. Nesen, L. M. (2010), "Sanatsiia pidpriemstv: orhanizatsijno-ekonomichnyj mekhanizm", VNTU, Vinnytsia. pp. 7—20.

Стаття надійшла до редакції 16.12.2016 р.